

VALÓSÁGTERMELÉS

Márton László: *Menedék*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985

Márton László prózája tudatos, tervezetten egységes. Az első kötet, a *Nagy-budapesti Rév-üldözés* legjobb, legjellemzőbb novelláinak biztos folytatása ez a szerző által „beszélynék” nevezett mű.

A történet: Monori Béla, az ismeretterjesztő társulat előadója egy határvidéki településen és környékén különböző képtelen és kellemetlen kalandokba keveredik, elveszti tér- és időérzékét, s ebben az elviselhetetlen helyzetben saját szívében (!) talál *menedéket*. A helyszín tehát Monori Béla szíve. Itt megismeri saját szívének lakóit, többek között Monori Bélát is. A történet nyilvánvalóan kitalált. De melyik regény nem az?

A külső világ és a Monori szívében levő világ kapcsolatát a valóság és az álom kapcsolatához hasonlíthatnánk. Monori a szívében azokkal találkozik, akiknek neve, emlékei, meséi a szíven kívüli eseményeket visszhangozzák — sajátos, módosított formában. A szövegben megváltozik a valóság és az álom szavak jelentése. A nyelvi valóság szintjén egy kijelentés (mint nyelvi aktus) egyenlítő ki őket: „Ha pedig álom, akkor is a közepében vagyunk a valóságnak, mert az álmok csak őszszel és télen hazudnak, amint elménckedve meg szoktam jegyezni természetudományos előadásaim vége felé; most pedig tavasz vége, nyár eleje van.” Ami a köznapi valóság szintjén képtelenség, az a nyelvi valóság szintjén teljesen elegendő magyarázat: tavasszal és nyáron nem hazudnak az álmok, tehát kiegyenlítődnek a valósággal. A nyelvi valóság önállóságát illusztrálja az is, hogy Monori Béla és szívének lakói a szintén „szívlakó” Wacholder egyik versikéjének önkényes értelmezésével állapítják meg, hogy ők Monori Béla szívében laknak. Az egyik irodalmi valóság indokolja a másikat.

Ilyen öntörvényű a szövegszervezés is. Kezdve attól, hogy a regény kézírata bizonytalan eredetű. Márton ugyanis igyekszik eltartani önmagától beszélyét. (Annyira önálló mű, hogy még szerzője sincs! — mondhatnánk némi iróniával.) A *Menedék* ugyanis három kézírattípusból áll össze: Naplóból, amelynek fiktív szerzője talán magával Monori Bélával azonos; *Beszámoló*ból, amelynek írója talán egy másik műbeli szereplő, Theophrastus, aki nem más, mint Monori Béla szemüvege; és *Leírás*ból, amelynek szerzője végképp bizonytalan. A bizonytalanságot és az értelmezési lehetőségek számát növeli, hogy a kézirat sok helyen hiányos, törlések, bejegyzések tarkítják. Márton lemond a motivált cselekmény illúziójáról, következőképpen az egyes részleteket is szabadon kapcsolja egymáshoz: „A bestiális levelek némelyike még majd felvétetik a *Leírás*ba, ha lesz rá hely és ürügy . . .” — írja egy helyen. Ez az esetleges kontinuitás, a három elbeszélő egymáshoz hasonló szövegrészei, a

hiányzó részek okozta hirtelen váltások szervezik egészé a művet, új dimenziókat adva a köznyelvi kijelentéseknek is. Márton gátlástalanul használja a nyelv adta lehetőségeket. Ezt tudunkra is adja: „A Leírás papírra vetője még véletlennél is alig bukkant a nyomára; vagyis létezik történet, ámde szervezőelemek híján. Mi marad? Legföljebb egy perverz logikai rendszer; de gondolkodóink tapasztalatból tudják, hogy a rendszert a renddel csak önkényesen lehet azonosítani. Ez a „perverz logikai rendszer” a művön belüli kapcsolatszövevény. Mindennek megvan a helye, helyesebben mindennek lehet helyet, értelmet találni, a Monori mindkét életében föltűnő költő, Wacholder szállóigéje is, amely először jelentéktelen frázisnak tűnik, egy későbbi helyzetben már értelmet kap: „Aki a könyveket szolgálja, az az életet szolgálja.” Ez önmagában frázis. A mű „perverz logikai rendszerében” egyik eleme a könyv—élet párhuzamnak. Ezt a párhuzamot építik a szívbeli életről és a szíven kívüli életről szóló szövegrészek közötti átfedések; a tükörvilág, a többszintű világ is ebben a rendszerben nyer értelmet.

E nyelvi valóságban tehát minden szó szerint igaz. Az a köznyelvi kép is, hogy Monori Béla önmagát látja önmagában. Wacholder, a szívében lakó költő mondja az írásról áradozva: „Hát még a szavak! Mindegyik mást és mást jelent! És önmagát semmi! S két szót ha testvéri hozzárendelésbe fűzünk egy harmadikkal, hasonlatként fogják fásult lelkünket fölcsiklandani!” Ez jellemző a hagyományos nyelvhasználatra. Mártonnál viszont egyre inkább önállósul a nyelvi alkotás. A szavak önmagukat jelentik. Itt még a szólást is szó szerint kell érteni: „... kilépnek a zöld falból a zöld emberek, és csak aztán válnak bőrszínűvé. Pompás hipotézis, kacagott Hegedüs, publikálnia kellene; látom, azzal, gyanúsít, hogy a falvédőről jöttem.” De nemcsak a falvédőről léphet e képzelt valóságba valaki, hanem egy szociológus is ráhamisítja egy kérdőívre, mint Kedves Endrét, akiből csak annyi létezik, amennyit a szociológus bejegyzett róla az úrlapba: szülei halottak, mert Kedves Endre kitalálója lusta volt a szülők adataival is bajlódni.

A beszélyben öntörvényűség érvényesül. Azonkívül, hogy Monori önön szívében él, a szív többi lakója is magára irányuló cselekvéseket végez: Boeffy maszturbál; Prukity Malicot önmaga megevésének gondolata foglalkoztatja — a többiek ezért oroszul „szamojédnek” nevezik; Bondás Kotya pedig „pszeudoszamojéd”, mert saját tojását eszi. Egyes szavak is csak önmaguk jelentésére törekednek: „Földbirtokos névmások, fejfogyatkozás, részvényes határozók, hegyszerű mondatok” stb. Legjellemzőbb szó erre az önmagába szűkült mindenségre a — szintén a regényből kölcsönzött — „önnenés”.

A mű „perverz logikai rendszerében” próbál Monori Béla és az olvasó eligazodni, rendet teremteni. Talán mondanom sem kell, hogy ez a „rendteremtés” illúzió, a rend csak „munkahipotézis” lehet. Monori szívében kapcsolatok vannak, de rend nincs. Mert miféle rend lehet ott,

ahol a mű elején feltűnő vasutas, aki kiegyenlítődik a Holddal és bizonyos utalások révén egy Középkori költővel is: Vadonc mesterral, végül azonosítható lesz Kedves Endrével is, mert ő szintén Vadonc mester reinkarnációja. Ez csak a mű öntörvényű rendszerében létezhet. Ebben a rendszerben a rendezett világ látszata csak a szép tyúkszemvágóné számára létezik, aki esténként keresztretjévenyt fejtett, és akit „felvidíta, hogy estéről-estére tapasztalhatta: rend van a világban; fáradozása jutalmaképpen ölébe pottyan egy-egy jó vicc poénja vagy egy bölcs közmondás”. Márton halmozza a bizonytalanságot: a főhősről, Monori Béláról (az egyik elbeszélőről), aki a saját szívében levő alakok megteremtője, kiderül, hogy szintén önnön képzeletének szülötte. S az is fölvetődik, „... biztos, hogy Monori Béla egy ember, nem lehetséges, hogy kettő vagy három?” És ezt éppen Monori Béla kérdezi. De nemcsak a szereplők kiléte bizonytalan, hanem a tér- és időviszonyok is. Monori Béla egy helyen az ember nem létező érzékszerveinek hiányát panaszolja. Az emberi érzékszervekkel nem lehet e többszintű világban eligazodni. Joggal kérdezi a *Menedék* másik elbeszélője (a Leíró): „Vagy egyszerre több világ van, és most gáncsot vetett a bukdácsoló Monori Bélának, másmilyen szemszögből egy eddig még sohasem látott múzeum intarziás fapadlózata?” A bizonytalanságra, a „sehhol sem levésre” utal még a történet külső helyszíné, az országhatár (Monori nem tudja, mikor van a határon innen vagy túl), a felbomlófélben levő, szájalmas cirkuszi társulat (a cirkusz szó univerzális jelentésével).

Többszörös az időbeli bizonytalanság. A három idő a három elbeszélésformának megfelelően nem lehet lineáris. Nemcsak időkénti előre- és hátraugrások vannak, hanem teljes időbeli bizonytalanság. A szíven kívüli világban állandóan háromnegyed kilenc van, a közép-európai módosított idő szerint alkonyat, a „már nem világos, de még nem sötét”, vagy a „még világos, de már sötét” átmenete. A térbeli határhelyezethez időbeli határhelyzet párosul. Ahogy a térbeli határhelyzetből Monori egy teljes térbeli bizonytalanságba kerül, ugyanígy váltja föl az időbeli határhelyzetet szívében az időbeli bizonytalanság. Óráján csak a másodpercmutató forog, de az is bizonytalan sebességgel, mert Monori pulzusa hol ötöt, hol pedig kétszázat ver egy perc alatt. Monori így elmélkedik az időről: „... a másodpercmutató most is körbeforog, sőt gondolataim is egyfajta sorrendben következnek: tehát ha korlátozva, de mégis létezik idő. Mennyi maradhatott belőle? ... Lehetséges, hogy amíg itt egyfolytában háromnegyed kilenc van, addig másvalahol múlik az idő; már a nyári napforduló is túljutottak, talán a levelek is hullanak már. Az is lehet, hogy közben évszázadok telnek el.”

Nagyon sok kérdés felvetődik még a *Menedék* kapcsolataiban. Menynyivel járul hozzá teljesebb megértéséhez a könyv végén található ajánlott irodalom, amelyben az imádságos könyvektől a szépirodalomon ke-

resztül az orvosi szakkönyvekig minden helyet kap, aminek címében a szív szó vagy ennek származéka előfordul? Feltétlenül meg kellene vizsgálni Paracelsus (Theophrastus von Hohenheim), reneszánsz filozófus és a műbéli Theophrastus (Monori Béla szemüvege a szó valódi és átvitt értelmében) kapcsolatát. Érdekes lenne részletesebben tanulmányozni a *Nagy-budapesti Rév-üldözés* és a *Menedék* összefüggéseit is, amire nemcsak az író, hanem az azonos szereplők (Vadon mester), a hasonló helyzetek (Aalvilaag), az előző kötet legjobb novellái nyomán állandósuló stílus is feljogosíthat bennünket. Mindezek a kérdések egy Mártonféle prózamitosz kialakulására utalnak, de taglalásuk tanulmányt, esszét s nem kritikát igényel.

Röviden: Márton László műve irodalmi valóság, egy öntörvényű világ, amelyben minden bizonytalan, nemcsak a hősök helyzete, hanem az íróé és az olvasóé is. Csak egy valami látszik bizonyosnak: a *Menedék* értékes irodalmi alkotás.

LADÁNYI István

NÉPRAJZ MINDENKINEK

Bihari Anna—Pócs Éva: *Képes magyar néprajz*. Corvina, Budapest, 1985

Bihari Anna és Pócs Éva könyvében a magyar parasztság a múlt század végi és századunk eleji kultúrájának néhány fontos vonását mutatja be. Azt a falun élő birtokos parasztságot ismerjük meg, amely nemcsak életmódjában, élete külső kereteiben (építkezés, ruházkodás, művészet), hanem még gazdálkodási módszerében, értékrendjében, egész szellemiségében őrizte hagyományait, mert ez volt élete éltető közege. Ezeket a hétköznapiakat, az élet egyszerűségét és sokféleségét igyekszik bemutatni a *Képes magyar néprajz*.

Az első fejezetben (*Egy ember élete*) az emberélet fordulóihoz kapcsolódó hagyományokat találjuk: csecsemőkor (születés, keresztelés), gyermekkor (játék, játékszerek, az iskolában szerzett tapasztalatok). Érdekes például az *Arany ABC*, amely az ábécé betűihez kapcsolódó versikékké a helyes viselkedésre, jó erkölcsre oktatót. Borsod megyében a század elején még így tanították a CS és U betűhöz tartozó szabályt: „Csúfságot vénemből ne tégy, / hogy azért büntetést ne végy!”, „Utálj lopni, senkit ne csalj, / és talált jószágot kivallj.” Megismerjük a legények, lányok életét; munkájukat a családban és szórakozásukat: szerelem, udvarlás, párválasztás. Egy elképzelt forgatókönyv alapján kísérhetjük végig a lakodalmot menetét, melyet fényképek és rajzok tesznek szemléletessé. A születéshez és házassághoz hasonlóan ünneppel búcsúztatták az életből távozókat is. A halott körüli szertartással, szokásokkal ismerkedünk meg. A gyászt a ruházkodással fejezték ki régen is,